

BOLŞEVİKLER VE İSLAM

DAVE CROUCH

Bolşevikler ve İslam

Dave Crouch

Çeviri: B. Genç

Yayına Hazırlayan
Betül Genç

Sayfa Tasarımı ve Kapak
Gül Dönmez

sosyalist işçi'nin özel ekidir

Giriş

Siyaset kurumunu yönetenler Irak'ta yenilgi olasılığı karşısında safları sıklaştırıp İslam'ı günah keçisi ilan ettiler. Temmuz 2005'te Londra'da bombalar patladığında İngiliz Dışişleri Bakanı Jack Straw patlamaların Irak'la herhangi bir ilişkisi olabileceğini inkar etti. Sağın en etkin ittifakı olan sol liberal köşe yazarları, savaş karşıtı hareket içinde Müslümanlarla kurulan dayanışmayı yerden yere vurdular.¹ Avrupa gazetelerinde basılan ırkçı karikatürlere gösterilen tepkiler, liberal denilen çevrelerdeki İslam fobisinin boyutlarını ve soldaki kafa karışıklığını bir kez daha ortaya koydu.

Devrimci solda saflaşma başörtüsü hakkındaki tutumlar üzerinden yaşandı. Fransa'nın etkili sosyalist örgütlerinden Devrimci Komünist Birlik'ten (Ligue Communiste Révolutionnaire) Gilbert Achcar orta yolcu bir tavır aldı. Bir yandan kendi partisindeki ve Fransız solundaki bazı çevreleri başörtüsü karşısındaki tutumları yüzünden eleştirirken, diğer yandan İngiltere'deki Sosyalist İşçi Partisi'ni (Socialist Workers Party) "Britanya Müslüman Birliği gibi köktendinci bir İslami örgütle" seçim ittifakı yaptığı için eleştirdi.² Ancak görüldüğü kadarıyla Achcar, Kuran'ın Hıristiyanlıkta rastlanan "özgürlük teolojisi" gibi sol yorumlara kapalı olduğunu öne sürerek, İslam'ın diğer dinlerden tamamen farklı olduğu şeklindeki sağcı fikre büyük bir taviz veriyor. Achcar'a göre Kuran, Müslümanları gerici bir kafa yapısına tutsak ediyor.³

Oysa İslami inançlara sahip insanlar arasından doğan sol örgütlerin birçok örneği mevcut. Malcom X 1960'lardaki devrimci Kara Panterler Partisi'nin liderliğini önemli ölçüde etkilemişti. İran'da Mücahiddin'in liderleri, Şah'a karşı yürüttükleri gerilla mücadelesinde İslam ve Marksizm'in birleştirilmesini savundular. Diğer yandan Müslüman ülkelerin yönetici sınıfları da popülerliklerini artırmak için sık sık sol söylemlere başvurdular. 1973'te Afganistan'daki askeri darbeyi gerçekleştirenlerin "İslam sosyalizmi"ni ilan etmesi ya da 70'lerin ortasında Pakistan'da Zülfikar Bhutto'nun kamulaştırma programı sırasında yaptığı gibi.

Müslümanlar devrimci fikirlere yönelebildiklerine göre, onları sosyalizme kazanmaya uğraşan ilkeli Marksist örgütlerin bu konudaki tecrübelerine bakmaya değer. Genelde yeterince dikkate alınmayan önemli bir deneyim, Lenin'in Bolşeviklerinin 1917 sonrasında, nüfusun yüzde 10'unun (16 milyon kişi) Müslüman olduğu eski Rus İmparatorluğu halkları arasında devrimi nasıl gerçekleştirdikleridir. Bu kısa makale bu eksikliği gidermeye yönelik bir katkıdır. 1917'den 1920'lerin ortasına kadarki Bol-şevik politikaların, 1927 sonrasında Stalin tarafından İslam'a karşı başlatılan cadı avından kökten farklı olduğunu göstermeye çalışacağım. Bolşevikler devrimin o erken yıllarında, ibadetini yerine getiren Müslümanları Komünist Partiye memnuniyetle kabul ediyorlardı ve İslami örgütlerle birleşik cephe çalışmaları yürütüyorlardı.

Amacım Lenin'in sicilini sağın iftiralarından kurtarmak ve Bolşevik deneyiminden bazı dersler çıkartmak. Sınıf mücadelesindeki otuz yıllık geri çekilme döneminin ardından tecritten kurtulmaya başlayan, küçük ve yıpranmış bir devrimci sol için mesele daha genel bir öneme sahip. Alex Callinicos'un ifade ettiği gibi:

“Başörtüsü asıl sorunun yalnızca bir belirtisidir. Asıl sorunumuz Avrupa toplumunun en dibinde yer alan, hem sömürüye hem de ırkçı baskıya maruz kalan ve birçoğu tam da bu nedenle İslami inançlarına dört elle sarılanları kucaklayacak şekilde hareketimizi nasıl genişletebileceğimizdir.”⁴

İşçileri giydikleri kıyafetler ya da taşıdıkları inançlar yüzünden bir kenara atarsak kendimizi sekterliğin çorak coğrafyasına mahkum etmiş oluruz. Irkçılığa ve emperyalizme karşı Müslümanların yanında durmanın solun enternasyonalist görevi olduğunu söylemek pek de abartı sayılmaz.

Bu aynı zamanda son derece kişisel bir mesele, o yüzden kendi inançlarım hakkında da bir şeyler söylemem gerek. Genç bir oğlan çocuğuyken kendimi Anglikan kilisesine yakın hissediyordum ve kiliseye düzenli olarak giderdim. Yine de 20'li yaşlarımın başlarına kadar gerçek bir dini inancım olduğunu hatırlamıyorum. Ancak o dönemde kaderimin daha güçlü bir varlığın ellerinde olduğu yönünde güçlü bir duyguya kapıldım. Şimdi geriye dönüp baktığımda görüyorum ki muhtemelen bu duygu, o dönemde yaşadığım kişisel kargaşa, yok-

sulluk ve umutsuzluğun bir yansımasıydı. Topluma çok öfkeliydim ve dini bir tarikata, şiddete veya dini şiddete kapılmam işten bile değildi. Ancak Marksizm'in dünyayı anlamak ve değiştirmek için çok daha etkili bir kılavuz olduğunu fark ettim.

Bolşevikler Döneminde Hıristiyanlık

Dindar insanlara SSCB'yi sorarsanız çoğu size Stalin'in her türden inanca karşı işlediği suçların bir dökümünü yapar ve genelde bütün sosyalistleri aynı kalemde çizerler. Oysa Stalinizmin Lenin dönemindeki Bolşevik Partisiyle veya Rusya'daki Bolşevik iktidarın ilk dönemiyle hiçbir ilişkisi yoktur. Her şeyden önce parti-nin programı açıkça ateist olsa da ateizm hiçbir zaman parti üyeliği için bir önkoşul olmadı, çünkü Bolşevikler açısından din her yurttaşın kendi özel meselesiydi. Lenin, 1905'te parti programına ateizmin dahil edilmesine karşı yazdığı bir polemikte ısrarla şunu savundu: "eğer işçi sınıfı kapitalizmin karanlık güçlerine karşı kendi mücadelesi sayesinde aydınlanmamışsa, kaç tane olursa olsun hiçbir broşür, ne kadar uzun olursa olsun hiçbir vaaz onu aydınlatamaz."⁵

Yani sosyalistler, insanların sosyalist örgütlerle ilk tanıştıklarında dini fikirlere sahip olmalarına ve ancak dünyayı değiştirme gücünün kendilerinde olduğuna ikna oldukları ölçüde dini inançlarından vazgeçmelerine şaşırırlar. Marks dinin "halkın afyonu" olduğunu

söylerken, aynı zamanda dinin insanlara yaşadıkları ezilmişlik hakkında konuşabilecekleri ve bu ezilmeye karşı direnme umutlarını ifade edebilecekleri bir dil de sağladığını kabul etmektedir:

“Dinsel cefa, hem gerçekte çekilen cefanın ifadesi hem de ona karşı bir protestodur. Din, ezilen varlığın iniltisi, kalpsiz dünyanın kalbi ve ruhsuz koşulların rubudur. Din halkın afyonudur.”⁶

Lenin, devrimci partiye katılmadan önce işçilerin dini inançlarını terk etmelerinde ısrar etmenin politik intihar olacağı konusunda çok netti. Tam tersine inançlıların partiye kazanılmasını teşvik etti. 1909’da şöyle yazdı: “Onların dini inançlarının en ufak şekilde dahi rencide edilmesine tamamen karşıyız.” Öyle yapanları da “anaokulu materyalistleri” olarak nitelendirdi:

“Bugün dinin en derin kökleri, çalışan kitlelerin toplumsal mağduriyet koşulları ile sıradan işçilere en korkunç ıstırapı, en vahşi eziyeti çektiren, savaş ve deprem gibi olağandışı olayların neden olduğundan bin kat fazla acıyı onlara her gün ve her saat yaşatan kapitalizmin kör güçleri karşısında, görünürdeki toptan çaresizlikleridir.”⁷

Rus Marksistleri işçilerdeki radikalleşmenin onların dini inançlarına da yansıdığını anlamışlardı. Troçki otobiyografisinde; Ukrayna’da 1890’ların sonundaki grevler sırasında işçilerin Rus Ortodoks kilisesinden ayrılarak başka bir inanca, mesela “resmi dine savaş açmış” olan

Baptistler'e katılmalarının sık sık sosyalist siyaset yolunda attıkları bir ilk adım, "devrime doğru ilerleyişlerinde geçici bir aşama" olduğunu yazar.⁸

Lenin'in 1903'de, o sırada Rusya'da sayıları 10 milyonu bulan Hıristiyan mezheplerin üyelerine yönelik özel bir gazete çıkarmayı önermesi de aynı gözlemlere dayanıyordu. 'Bir deneme olarak' 1904'te Rassvet (Şafak) gazetesinin 9 sayısı çıkarıldı.⁹

Bolşeviklerin Hıristiyanlığa yönelik sekter olmayan yaklaşımları Ocak 1905'de Petersburg'daki genel grevde sınıandı. Grevin zirvesinde 9 Ocak'ta 200.000 işçi taleplerini sunmak için Çar'a yürüdüler. Gösteri askerlerin yaptığı katliamla bitti. Yürüyüşe polis ajanı olduğundan şüphelenilen papaz Georgy Gapon liderlik ediyordu. Bolşevikler buna rağmen gösteriye katıldılar. Lenin daha sonra Gapon'la tanışmak ve hatta onu partiye katılmaya ikna etmek için çok çaba sarf etti.¹⁰

Gapon bir Rus Ortodoks papazıydı ve kilisesi en tepeden köydeki en alt düzeye kadar Çarcı devletle yakın bağlar içindeydi. Bu kiliseye bağlı rahiplerin bazıları Yahudilere karşı katliamlara önderlik etmiş, işçilere ve düzene karşı her türlü muhalefete saldıran Kara Yüzler çetelerini örgütlemişlerdi. Ancak Çarlık Ortodoksluğu kendi sınıf iktidarının bir silahı olarak kullanıyor diye Bolşevikler birçok sıradan Rus'un çok farklı sebeplerle Ortodoksluğa inandığı gerçeğine gözlerini kapamadılar.

Bolşevikler Ekim 1917'de iktidara geldiklerinde

Sovyet devletini din karşıtı bir devlet olarak değil, dini olmayan bir devlet olarak ilan ettiler. Aralık ayında Rus Ortodoks Kilisesi'nin devletle ilişkisi kesildi ve mülk sahibi olma hakkı elinden alındı. Doğum, evlilik, boşanma kaydı ve eğitim, dini olmayan devlet işlevleri haline getirildi. Kiliseler okul, konut, kulüp binası vb olarak kullanıma açıldı. Diğer yandan dini gruplar istedikleri binayı ibadet için ücretsiz olarak kullanmayı merkezi ve yerel yönetimlerden talep edebiliyorlardı. Okullar laikti fakat din karşıtı değildi.

Uygulamada kiliseyi devletten ayırmak kararname yayımlamaktan çok daha karmaşık bir meseleydi. Ortodoks hassasiyetlerin güçlü olduğu kimi yerlerde kiliseye ait mülklerin kontrolü üzerinde cemaat ve Bolşevikler arasında çatışmalar yaşandı. Ancak 1921'de, kilisenin lideri Patrik Tikhon kıtlıktan mağdur olan milyonlarca kişiye doyurmak için gerekli dövizi sağlamak amacıyla kilise mülklerinin satılmasına karşı çıkınca Ortodoksluk ciddi ölçüde destek kaybetti. Troçki'nin yürüttüğü kilise mallarına el koyma kampanyasına karşı direniş örgütleyen 45 rahibin idam edilmesi bu koşulların ürünüdür. Bu sert uygulama kiliseye karşı düşmanca bir saldırı olarak değil, açlık gibi bir acil durumu çözme mücadelesi olarak anlaşılmalıdır.¹¹

Diğer yandan bazı Hıristiyan kiliseler Sovyet iktidarının ilk on yılında büyüdüler. Evangelik Protestan hareket –Baptistler, Evangelik Hıristiyanlar, Pentecostal-lar ve Adventistler gibi çeşitli mezheplerden oluşuyordu-

100 bin kişiden bir milyona kişiye çıktı. Evangelistler Sovyet anayasasındaki dini propaganda özgürlüğünden faydalanarak vaaz veriyor, dini kitaplar yayımlıyor, vaiz yetiştiren İncil okulları açıyor, hayır işleri organize ediyor, tarım ve imalat kooperatifleri kuruyorlardı.¹²

Evangelizm'in yükselişinde rol oynayan etkenlerden biri de Troçki'nin Ekim 1918'de verdiği, hükümetin de birkaç ay içinde onayladığı şaşkıncu bir karardı: dini inançlarının askerlik yapmaya engel olduğunu kanıtlayanlar askerlik yerine tıbbi hizmetlerde görev alabiliyorlardı. Karar iç savaşın zirvede olduğu bir dönemde alındı. Rus Evangelistler konusunda araştırma yapan Bolşevik karşıtı akademisyen Paul Steeves, Evangelist hareketin büyümesi ile pasifizm arasında doğrudan bir neden sonuç ilişkisi kurulamayacağını yazar, ancak Evangelist hareketin bir parçası olan Baptistler için "Rus Baptist Birliği yönetiminde pasifizmin egemen olduğu [1917-1926] dönemde hareketin olağandışı büyüdüğü" tespitinde bulunur.¹³ Başka bir deyişle, genç erkekler askerlik hizmetinden kaçmak için Evangelistlere katılıyorlardı. Bolşevik liderlik bunun, dini özgürlük ilkesini savunmak için ödenmesi zorunlu bir bedel olduğuna karar vermişti.

Lenin devrimden sonra ateist propagandanın ılımlı bir şekilde yapılmasını gerektiğini savundu. Kasım 1918'de şöyle yazıyordu: "Dini önyargılara karşı mücadele ederken çok dikkatli olmalıyız; bazılarımız dini duyguları rencide ederek bu mücadeleye çok zarar

veriyor. Propaganda ve eğitim araçlarını kullanmalıyız. Bu mücadeleyi fazla keskinleştirmenin tek sonucu halkı bize karşı öfkelenmek olur.” 1921’de Lenin parti merkez komitesini, yukarıdaki tavsiyesine aykırı davranan üyeleri uyaran bir direktif yayımlamaya ikna etti: “Bizim insanlara dini inançlarından dolayı baskı uyguladığımızı herhangi bir ulusun düşünmesine ve düşmanlarımızın bunu söylemesine neden olabilecek her türlü davranıştan ısrarla kaçın.”¹⁴

Yine de bazı komünistler kimi durumlarda dini duyguları rencide edecek şekilde davrandılar. 6 Ocak 1923’de Genç Komünistler Birliğinin düzenlediği Kızıl Noel’de palyaço kıyafeti giyen öğrenciler ve genç işçiler, Enternasyonal marşını söyleyerek dini şahsiyetlerin kuklalarını yaktılar. Ancak bu tür olaylar istisnayı ve Bolşevik liderlik bunları şiddetle eleştirdi.¹⁵ Kaldı ki Rusya’daki iç savaş ve ardından Alman Devrimi’nin yenilgisi ile birlikte devrimci dalga geri çekilince ateist propaganda da bekleneceği üzere başarısız oldu. Bolşevikler dinin ortadan kaldırılmasının ancak temiz, sıcak ve sağlıklı yaşam koşulları, elektrifikasyon ve modern tarım ile yaşam standartlarının yükselmesiyle mümkün olabileceğini düşünüyordu. Ancak 1920’lerin ortasında halen, savaşla geçen yedi yılın yarattığı yıkımın üstesinden gelmek için mücadele ediyorlardı.

Lenin’in Militan Materyalizmin Önemi Üzerine başlıklı makalesi Mart 1922’de yayımlandı. Aynı yıl ilk ateist kitle gazetesi Bezbozhnik’in (Ateist) ilk sayısı çıktı

ama bu ve benzeri yayınların gerçek bir etkisi olamadı. Bir süre sonra editörleri yayımlayacak malzeme bulmakta zorlanmaya başladılar. Morali bozulmuş küçük bir grup ateist 1925’de Tanrısızlar Birliği’ni kurdu ama bu örgüt ilk yıllarında tümüyle etkisiz kaldı. 1929’da Stalin bütün dini faaliyetleri pratikte yasakladığında bu grup da Militan Tanrısızlar Birliği’ne dönüştü ve ancak o zaman Birliğin üye sayısı patlama yaparak 1931’de beş milyona ulaştı.¹⁶

İslam ve İmparatorluğun çöküşü

Rus emperyalizmi Müslümanlara büyük acılar çektirmişti. Birinci Dünya Savaşı sırasında Orta Asya’da zorunlu askerlik uygulaması başlayınca öfke yüzeye çıktı. 1916 yazında yaşanan kitlesel isyan sırasında 2500 Rus sömürgecisi öldürüldü. İsyen vahşice bastırıldı. Ruslar 83 bin kişiyi katletti. Çarlığın 1917’de krize girmesi milyonlarca Müslüman’ı radikalleştirdi. Dini özgürlük ve ulusal haklarını istiyorlardı. Bütün Rusya Müslümanları Kongresi ilk defa 1 Mayıs 1917’de Moskova’da toplandı. 1000 delegenin 200’ü kadındı. Ateşli tartışmaların sonunda kongre sekiz saatlik iş günü, toprakta özel mülkiyetin ortadan kaldırılması, büyük arazilere tazminatsız el konulması, kadınlar için eşit politik haklar, çokeşlilik ve purdah’ın (çarşaf) kaldırılmasına karar verdi. Bu kararlar, kadınları o dönemde İslami toplumlarda tipik olan kısıtlamalardan ilk kurtaranın Rusya’daki Müslümanlar olduğu anlamına geliyordu.¹⁷

İmparatorluk döneminde İslam yekpare bir inanç değildi. Örneğin Tatar ve Kırgız kadınlarında örtünme geleneği yoktu. Örtünme ve haremlik selamlık uygulamasının yaşandığı Orta Asya'da bu gelenek genellikle Rus sömürgeleştirmesinden sonra ortaya çıkmıştı ve kentlerde yaşayan nispeten varlıklı ailelerin kadınları tarafından uygulanıyordu.¹⁸ Orta Asya İslam'ı içindeki düşünsel bir akım olan Cedidler (reformcu Müslümanlar—usul-ü cedit, Yeni Yöntemciler) devrimde çok önemli bir rol oynayacaktı. Müslüman geleneğini Rus işgali ışığında yeniden yorumlamaya çalıştılar.

Cedidler yüzyıl başındaki Orta Asya toplumunu şiddetle eleştirerek, toplumlarındaki 'gerileme' ve 'yozlaşmayı' 'gerçek' İslam'ın yolundan ayrılmış olmaya bağladılar. Cedidler için 'gerçek İslam' kutsal metinlerin akılcı yorumu anlamına geliyordu, bunun için de ulusları güçlü ve zengin kılan modern bilgiye ihtiyaç vardı. Akımın önde gelen düşünürleri, toplumlarını İslam yoluna sokma kaygısı taşıdıkları kadar, ilerleme ve teknolojinin cazibesine de kapılmışlardı. Feodalizme karşı olan bu orta sınıf aydınlar, din ve eğitimin birbirinden ayrılmasını, kadınların toplumda daha aktif bir rol oynamasını istiyorlardı.¹⁹

Bu sebeplerle Cedid hareketi 'ilerlemeci' ve modern olarak gördüğü Batıya yönelirken Müslüman toplumunun ilerlemesine engel olduğuna inandıkları İslami ruhban sınıfına karşı çıktılar. Rus liberalizmi ile yakınlaşarak 1914'te savaşı desteklediler. Ancak

cesetlerin sayısı arttıkça Cedidler de eski fikirlerinden uzaklaştılar. Troçki 1918’de Batı emperyalizminin Osmanlı İmparatorluğu’nu parçalama planlarını ortaya koyan gizli anlaşmaları yayımlayınca yeni bir darbe daha aldılar.

O sırada Cedidler, 1908 Türk Devrimi’ne liderlik eden Genç (Jön) Türklere atfen kendilerine Genç Buharalılar demeye başlamışlardı. (Buhara, Orta Asya’daki dini ve kültürel bir merkezdi).

Dönemin en etkili Cedidi Abdül Rauf Fitrat 1919’da şöyle yazacaktı: İngilizleri Hindistan’dan kovmak “Kuran’ın sayfalarının hayvanlar tarafından çiğnenmesini önlemek kadar önemli... Camiden bir domuzu kovmak kadar büyük bir görevdir.” Bolşevizm birçok Cedid için bir çekim merkezi haline geldi, “Sovyet rejiminin kurduğu yeni yönetim organlarına akın ettiler”.²⁰ Moskova’daki Müslüman Komiserliği Rusya’nın İslam politikalarını denetliyordu. Kayda değer bir komünist geçmişi olmayan birçok Müslüman yönetim organlarında önde gelen mevkilerde yer aldılar.²¹

Müslümanlar arasında Bolşevizm’e yaklaşan sadece Cedidler değildi. İslami değerler ile sosyalist ilkelerin benzerliği konusunda Müslümanlar arasında yaygın tartışmalar yaşanıyordu. ‘İslami sosyalizm’ yandaşları Müslümanları sovyetler (konseyler) kurmaya çağırıyorlardı. “Din, özgürlük ve ulusal bağımsızlık!”, “Yaşasın Sovyet iktidarı, yaşasın şeriat” dönemin popüler sloganlarıydı.²²

1919'da İngiltere ile savaşa hazırlanan Afganistan monarşisine danışmanlık yapan, eskiden Japonya'da profesörlük yapmış, Prof. Muhammet Barkatullah o dönemde yaygın olan tutumları yansıtan kaynaklardan biridir. Barkatullah (o zamanlar Türkistan olarak bilinen) Orta Asya'da, Bolşevikler ve İslam Camiasına Yönelik Politikaları adlı kendi yazdığı broşürü dağıtarak bol bol seyahat etti. Broşürlerden biri Hindistan'daki İngiliz gizli servis ajanının eline geçti ve o da broşürü Farsça'dan tercüme etti. Uzunca bir alıntı yapmaya değer bir kaynak:

“Çarlık otokrasisinin uzun ve karanlık gecesi-
nin ardından insanlık için özgürlüğün şafağı Rusya
ufuklarında belirdi. Lenin insanlığın mutluluğunu
aydınlatan bir güneş gibi parlıyor. . . Rusya ve Türkistan'ın
geniş topraklarının yönetimi işçilerin, köylülerin ve as-
kerlerin eline bırakıldı. Irk, din ve sınıf farklılıkları or-
tadan kalktı. . . Ancak bu gerçek ve eşsiz cumhuriyetin
düşmanı olan İngiliz emperyalizmi Asyatik ulusları
sonsuz esaret altında tutmayı umuyor. Mükemmel insan
özgürlüğünün bu genç ağacını tam da kök salıp güçlen-
meye başlamışken devirmek için Türkistan'a ordularını
gönderdi. Dünya ve Asyatik ulusların Muhammedcileri
için Rus sosyalizminin yüce değerlerini anlama ve bunları
ciddiyet ve heyecanla kucaklama zamanı gelmiştir.
Muhammedciler bu yeni sistemin yüksek erdemini
kavramalı ve gerçek özgürlüğü savunmak için gaspçı ve
despot İngilizlerin saldırılarını püskürtmek için Bolşevik
birliklere katılmalıdırlar.

Modern bilimler, güzel sanatlar, kimya, fizik ve mekanik vb. öğrenmeleri için çocuklarını hiç zaman kaybetmeden Rus okullarına göndermelidirler. Ey Muhammedciler! Bu ilahi çağrıya kulak verin. Lenin ve Rusya Sovyet Hükümeti'nin sunduğu özgürlük, eşitlik ve kardeşlik çağrısına yanıt verin!”²³

Müslümanlar ve Sovyetler

Eski Rus sömürgelerindeki ezilen halklar için dini özgürlük, ulusal özgürlüğün önemli bir parçasıydı. Bolşeviklerin politikası Çarlığın ulusal azınlıklara ve dinlerine karşı işlediği suçları mümkün olduğunca gidermekti. Bu sadece temel bir adalet ve demokrasi meselesi değil, aynı zamanda Müslümanlar arasındaki sınıf farklılıklarının öne çıkmasına olanak vermek için de gerekiyordu. Dolayısıyla Rusya'dan bağımsızlık ve ulusal özerklik, Sovyet politikasının temel taşlarıydı. 24 Kasım 1917'de henüz yeni kurulmuş olan Sovyet Hükümeti'nin yayımladığı bir deklarasyon Rusya ve Doğu'nun Bütün Müslüman İşçilerine, şöyle sesleniyordu:

“Rusya’da yaşayan Müslümanlar... Rusya’nın ezenleri, Çarları tarafından cami ve ibadethaneleri yok edilenler, inanç ve gelenekleri çiğnenenler: İnançlarımız ve ibadetiniz, ulusal ve kültürel kurumlarımız sonsuza dek özgürdür ve iblal edilemez. Biliniz ki haklarımız bütün Rusya halklarının hakları gibi devrimin güçlü koruması altındadır...”

Bugün pozitif ayrımcılık olarak adlandırabileceğimiz

kapsamlı bir korenizatsiia veya yerlileştirme programı başlatıldı. İlk adım, Rus ve Kazak sömürgecilerini ve onların ideologlarını Rus Ortodoks Kilisesi'nden atmak oldu. Rusça hâkim dil olmaktan çıkarıldı. Yerel diller okullara, devlet kurumlarına ve yayıncılığa geri döndü. Yerli halklardan insanlar devlet yönetiminde ve Komünist Partilerde liderlik pozisyonlarına getirildi ve istihdamda onlara öncelik tanındı. Rus olmayan yeni bir liderler kuşağı yetiştirmek için üniversiteler kuruldu.²⁴

Çarların yağmaladığı İslam'ın kutsal anıt, kitap ve nesnelere camilere iade edildi: Halife Osman'ın Kutsal Kuran'ı Aralık 1917'de Petrograd'daki bir törenle Müslüman Kongresi'ne teslim edildi.²⁵ Müslümanların mübarek kabul ettiği Cuma günleri bütün Orta Asya'da resmi tatil günü ilan edildi.²⁶

İslam hukuku yani şeriat 1917 Şubat Devrimi'nde Müslümanların temel taleplerinden biriydi. 1920-21'de iç savaş biterken, Orta Asya ve Kafkasya'da Sovyet adalet kurumlarının yanı sıra şeriat kurallarının geçerli olduğu İslam mahkemeleri kuruldu. Amaç insanlara devrimci ve dini adalet arasında seçim şansı vermektir. Sovyet Adalet Komiserliği içinde kurulan Şeriat Komisyonu bu sistemin işleyişini denetliyordu. 1921'de Sovyet idaresinin bölgesel birimlerine eklenen bir dizi yeni komisyon Rus hukuk sistemini Orta Asya koşullarına uyarlamakla görevlendirildi ve reşit olmayanların evlenmesi ve çokeşlilik gibi konularda iki hukuk sistemi arasında uzlaşmalar sağlandı.

Ancak diyet (el kesme) ve recim (taşlama) gibi kimi şer'i cezalar yasa dışı ilan edildi. Bu konularda şeriat mahkemelerinde verilen kararlar yüksek mahkemenin onayına tabi kılındı. Bazı şeriat mahkemeleri Sovyet kanunlarını tümüyle göz ardı ederek kadın başvuranın boşanma hakkını tanımadı veya iki kadının tanıklığını bir erkeğin tanıklığıyla eşdeğer tuttu. Bunun üzerine Aralık 1922'de çıkarılan bir kararname ile taraflardan birinin talebi ile davanın Sovyet mahkemelerinde yeniden görülmesinin yolu açıldı. Yine de davaların yüzde 30 ile 50'si arasında bir kısmı şeriat mahkemelerinde görüldü. Çeçenistan'da bu rakam yüzde 80 ulaşıyordu. Ayrıca etkileşim tek yönlü değildi, Sovyet yetkililerinin de şeriat yasalarından etkilenip, alkol alan veya örtünmemiş bir kadının bulunduğu eve giren erkeklere ceza verdiği görüldü.²⁷

Paralel bir eğitim sistemi de kuruldu. 1922'de bazı vakıf malları eğitim amaçlı kullanılması koşuluyla Müslüman idareye iade edildi. Bunun sonucunda medrese sistemi yaygınlaştı. 1925'te Kafkas ülkesi Dağıstan'da 183 devlet okuluna karşılık 45 bin öğrenciye eğitim veren 1500 medrese faaliyet gösteriyordu. 1921 Kasım'ında, Orta Asya'daki 1000'den fazla Sovyet okulunda 85 bin öğrenci eğitim alıyordu ancak bu rakam ihtiyaca cevap vermekten çok uzaktı.²⁸ Bolşevik politikalar İslami hareketin sağ ve sol kanatları arasında bölünmeye neden oldu. Tarihçiler Müslüman liderlerin çoğunun, Sovyet iktidarında dini özgürlükleri elde etme olanağının daha

fazla olduğu inancıyla, işçi devletini koşullu olarak destekledikleri konusunda hemfikir.²⁹

Bolşevikler bu sayede Panislamcı Kazak Uş-Suz (1920’de Komünist Partiye katıldı) grubu, Farsi Panislamcı gerillaların Cengeli hareketi ve mistik bir Sufi kardeşliği olan Vaisite ile ittifak kurabildiler. Dağıstan’da Sovyet iktidarı Müslüman lider Ali Hacı Akuşinski’nin gerillaları sayesinde kuruldu. Bolşevikler Çeçen Devrimci Komitesine liderlik eden ve önemli bir Sufi tarikatının önderi olan Ali Mataev’i kazandılar.³⁰

Moskova, Orta Asya’da Rus olmayan birlikler konuşlandırdı. Bunların çoğu Müslümanlardan oluşturuldu.³¹ Tatar, Başkir, Kazak, Özbek ve Türkmen birlikleri Bolşevik karşıtı işgalcilerle çarpıştı. İç savaş sırasında Doğu ve Türkistan cephesindeki Kızıl Ordu askerlerinin yüzde 50’si Tatarlardan oluşmaktaydı. Kafkasya’daki Kızıl Ordu’da Kabardin Mollası Katkakanov’a bağlı on binlerce askerden oluşan Şeriat Birlikleri yer alıyordu. Tatar kökenli Bolşevik lider Mir-Said Sultan Galiev şöyle yazıyor: “İç savaş sırasında köyler, hatta bütün dağ aşiretleri ‘Sovyet iktidarı bize Beyazlardan daha fazla dini özgürlük tanıyor’ diyerek tümüyle dini nedenlerle Sovyet güçlerinin yanında Biçarahov ve Denikin’e karşı savaştılar.”³²

Bazı Müslümanlar bu süreçten devrimci sonuçlar çıkartıp Komünist partilere katıldılar. Troçki 1923’te Güney cumhuriyetlerinin bazılarında parti üyelerinin yüzde 15’inin dini inançları olan Müslümanlardan

oluştuğuna dikkat çekiyordu. Troçki bunları “kapımızı çalan ham devrimciler” olarak adlandırdı. Orta Asya’nın bazı bölgelerinde Komünist Parti üyelerinin yüzde 70’ini Müslümanlar oluşturuyordu. Bu üyeler kendileriyle birlikte dini inanç ve geleneklerini de partiye taşıdılar: 1920’lerin ortasında Orta Asya’da üst düzey Komünist Parti üyeleri arasında eşleri türban takanlar vardı.³³

Tarihçi Adep Halit, Türkistan Komünist Partisi kurulduğunda “bütün veriler Cedidlerin ilk fırsatta partiye akın ettiğini gösteriyor” diye yazıyor.³⁴

Öte yandan Orta Asya’da 1917’den sonra fırsatçı bir şekilde devrimci harekete katılan ve ‘işçi iktidarı’ sloganını gasp ederek bunu yerli nüfusa genellikle de köylülere karşı kullanan Rus şovenistlerini bastırmak ciddi bir mücadele gerektirdi. İç savaş nedeniyle iki yıl boyunca bölgenin Moskova’yla bağları koptuğu için, bu kendinden menkul “Bolşevikler” rahatça yerli halklara zulmettiler. Bunun sonucunda silahlı bir İslamcı ayaklanması olan Basmacı hareketi patlak verdi. Lenin durumu düzeltmenin “büyük tarihsel” önemini vurgulayarak sorunu gidermeye yöneldi. 1920’de “Sovyet iktidarını (Orta Asya’da) Rus egemenliğinin devamı olarak gördükleri için onun etrafında kümelenen, Çarlık döneminin ürünü olan eski polis, ordu, güvenlik güçleri ve yöneticilerin toplama kamplarına gönderilmesini” istedi.³⁵

Bu tasfiyenin bir parçası olarak Orta Asya’da parti politikası “dini önyargılardan uzak olmanın” sa-

dece Ruslar için gerekli bir koşul olduğunu ifade etti: 1922’de 1500 Rus Ortodoks dini inançları nedeniyle Türkistan’daki partiden atıldı, ancak tek bir Müslüman’ın üyeliğine son verilmedi.³⁶

Stalin’in İslam’a Saldırısı

Sovyet sanayinin zayıflığı ve halkın en temel ihtiyaçlarını karşılama mücadelesi, Bolşeviklerin dini özgürlükleri ve ulusal hakları garanti altına alma çabalarını sürekli sekteye uğrattı. Ağır yoksulluk, rejimi dibe çekiyordu. Daha 1922’de Moskova’nın Orta Asya’ya yaptığı ekonomik yardım kesilmek zorunda kalındı ve birçok devlet okulu kapandı. Öğretmenler maaşlarını alamadıkları için işlerini terk etmeye başladılar. Cemaatin finanse ettiği Müslüman okulları giderek tek seçenek haline geldi: Eğitim Bakanı Lunaçarski “ekmek sağlayamadığınız zaman, onun yerine ikame edileni insanların elinden almaya cüret edemezsiniz” diyordu. 1924’te şeriat mahkemelerine devlet yardımları kesildi. Zaten ekonomik şartlar Müslümanların anlaşmazlıkları çözmek için mahkemelere başvurmalarının yolunu tıkamıştı. Örneğin bir genç kız görücü usulü ya da çokeşli bir evliliği reddettiğinde karnını doyurma ve barınacak yer bulma şansı çok zayıftı çünkü ne iş vardı ne de kalabileceği başka yerler.³⁷ Rusya içinde bile işsizlik ve devletin annelik yardımlarını karşılayamaması kadını gerisin geri eve itiyor, geleneksel aileyi diriltiyordu, sonuç itibariyle kadınların konumu geriliyordu.

Büyümekte olan Stalinist bürokrasi güçlenme ve merkezileşmenin yolunu ararken Rus milliyetçiliğinin, Stalin'in Çarlığın devamcısı olduğunu vurgusunun, en büyük etnik grubun işçilerini yani Rus işçilerini rejime bağlamanın etkili bir aracı olabileceğini keşfetti. Stalin bu nedenle Rus olmayan cumhuriyetlerdeki 'milliyetçi sapmalara' giderek daha fazla saldırdı ve Rus şovenizminin yeniden diriltilmesini teşvik etti. Stalin Bolşeviklerin ordu, devlet yönetimi ve ekonomide görevlendirmek zorunda kaldığı çok sayıda eski Çarlık memurları arasında bu politikasına destek buldu. 1922'de Lenin, Bolşeviklerin "Büyük Rus şovenisti süprüntülerin içinde sütün içindeki bir sinek gibi boğulmak üzere oldukları" uyarısında bulunuyordu.

1920'lerin ortasından itibaren bu eğilimler güçlenirken Stalinistler 'töre suçları' ile mücadele ve 'kadın hakları' adına, özellikle Özbekistan ve Azerbaycan'da tesettürü merkeze alarak İslam'a karşı toptan bir saldırı planlamaya başladılar. Kampanyanın sloganı olarak Orta Asya dillerinde saldırı anlamına gelen hücum seçildi. İki yıl süren fakat etkisiz kalan propaganda faaliyetlerinden sonra hücum kampanyası 8 Mart 1927'de, Dünya Kadınlar Günü'nde kitlesel eyleme döküldü. Kitle toplantılarında kadınlara başını açma çağrılarını yapıldı, yerli kadınların küçük gruplar halinde sahneye çıkıp başörtülerini ateşe atmaları bekleniyordu.

Hücum kampanyasını araştıran bir tarihçiye göre, Bolşevik iktidarın erken yıllarında Müslüman kadınları

açılmaya zorlamak bir yana, bunu teşvik etmek bile Bolşeviklerin aklından geçmemiştir:

“Özetle, örtünmenin sözde zararları etkileri ve sosyal tehlikeleri 1926 öncesinde en fazla ikincil bir mesele olarak görülüyordu. 1926 öncesi parti politikaları kadınların başını açmasının sağlanmasının Zhenotdel’in (kadın dairesi) merkezi bir meselesi olmaması gerektiği konusunda gayet netti. Tam tersine birçok Bolşevik lider erken olduğu veya daha da kötüsü parti çıkarlarına zarar verecek bir gündem kayması olduğu düşüncesiyle kadınların başının açılmasına karşı tartışıyorlardı.”³⁸

Mayıs 1920’de Birinci Türkistanlı Kadınlar Kongresi’ne katılan Kızıl Ordu liderlerinden Mikhail Frunze, hepsi türbanlı 118 delegeye, Sovyet yöneticilerinin gözünde parancı’nin (başı ve vücudu örten, peçe kısmı at kılından yapılan ve yere kadar uzanan örtü) kendileri ve politik görüşleri hakkında bir olumsuzluk yaratmadığını söyledi. Üstelik iç savaş sırasında bu örtüler askeri amaçlarla bile kullanılmıştı. Delegelerin Türkistan’ın kurtuluşuna yardımcı olabileceğini söyleyen Frunze şunları ekledi: “Parancı’nin altında onurlu bir kalp atıyor, parancı’nin altında insan devrime hizmet edebilir ve parancı bazen de cesur bir Kızıl Ordu casusunu gizleyebilir.”³⁹

1923’te Orta Asya’daki parti liderleri Özbek kadınlarının başını açma çağrısı yapanları “sol sapkınlıkla” suçladı. 1925 Ağustos’u kadar ileri bir tarihte bile bir Özbekistan Zhenotdel toplantısının ana konuşmacısı

kadınların başını açmanın kesinlikle Bolşevik bir politika olmadığını vurgulayarak ‘kadın sorununun çözümünün kadının ekonomik ve maddi güvenliğini sağlamaktan geçtiğini’ savundu. Kaldı ki bir Bolşevik ‘kadının kurtuluşunu parancı’yi çıkarmak olarak gören Cedid anlayışına karşı çıkmalı, bunun yerine kadının bütünsel olarak ekonomik ve politik bağımsızlığını öne çıkarmalıydı.’⁴⁰

Hücum kampanyası ise tam tersine Marksist uygulamayı baş aşağı etmeyi öneriyordu: eğitim, iş ve geleneksel aile dışında yaşama olanaklarını artırarak kadınların bağımsızlaşmasını desteklemek yerine; hücum onları propaganda zoruyla ikna etmeye çalışırken bir yandan da çokeşliliği, genç yaşta evlenmeyi ve başlık parasını yasaklamaya yöneldi. Kampanyanın amacı, aile hayatı ve cinsel ilişkilerin derhal dönüştürülmesiydi. Parti saflarında bu çabalara önderlik edecek yerli kadınlar olmamasına rağmen kısa sürede büyük sonuçlar verecek bir kampanya hedefleniyordu. 1926’da Özbek Komünist Partisi üyelerinin yüzde 93,5’i erkekti. 1927 Temmuz’unda partide sadece 426 kadın üye vardı. Özbekistan’ın o dönemdeki nüfusu ise beş milyonun üzerindeydi.⁴¹

Hücum kampanyası ister istemez yerel nüfusun büyük çoğunluğu tarafından Rus sömürgecilerin dayatması olarak algılandı. Sanki bu algıyı daha da güçlendirmek istercesine Moskova kampanya liderliğine iki Rus erkek atadı ki her ikisi de sicillerine bakıldığında “kolayca

Lenin'in büyük Rus şovenistleri diye adlandırdıkları arasında sayılabilecek tiplerdi."⁴²

Bu tür bürokratlar için, Müslüman kadınlarla uğraşmanın kadınların kurtuluşu gibi ulvi nedenlerle alakası yoktu. Onlar muhtemelen kadınlara yeterince istifade edilemeyen bir işgücü kaynağı olarak bakıyorlardı.⁴³

Hücum kampanyası, Ruslar ve Orta Asya'nın yerli halkları arasında derin etnik gerginliklerin yaşandığı bir dönemde yürütüldü. Bu dönemdeki milliyetçiliği inceleyen değerli bir kaynağın yazarına göre:

Çatışmaların çoğu şiddet içermiyordu, sembolik şiddet eylemleri daha yaygındı. Orta Asya Cumhuriyetleri'nin kime ait olduğu çatışmasının yaşandığı bir ortamda sembolik meseleler büyük bir önem kazandı... En sık görülen sembolik şiddet eylemi Rusların Müslümanların dudaklarına zorla domuz yağı sürmeleri veya domuz eti yedirmeye çalışmalarıydı.

Stalin'in zorla kolektifleştirme politikasının habercisi olan hücum kampanyasının iradeci çılgınlığı kadınlar ve Komünist Partisi için bir felakete dönüştü.⁴⁴

Kadınların başını açma kampanyası başarısız oldu. Toplantılarda başını açan kadınların çoğu hızla yeniden örtüldü. Parti belgeleri bu gerçeği itiraf ediyor. Kampanyaya karşı büyük bir tepki oluştu. Korku ve düşmanca tutumlar şiddete dönüştü. Camilerde namaza ve vaazlara

katılım önemli ölçüde arttı. Müslüman çocukları özellikle de kızlar Sovyet okullarından alındı. Yerli gençler, Genç Komünistler Birliği'nden istifa etti. Türbansız kadınlar sokaklarda taciz edilmeye başlandı. Bazı köylerde gençlerden oluşan çeteler başı açık kadınlara tecavüz etti. Birçok kadın da çoğunlukla kendi yakınları tarafında öldürüldü. 1928 ortasına gelindiğinde şiddet doruğa çıkmıştı ve artık kadın veya erkek 'kültür devrimiyle' yakından uzaktan alakası olan herkesi hedef alıyordu. Binlerce insan öldü. Yakalanıp cezalandırılan katiller yerli halklar tarafından şehit ilan edildiler.⁴⁵

Hücum kampanyasını inceleyen belli başlı tarihçiler, saldırının Sovyetler Birliği'nde İslam'ı güçlendiren bir etki yarattığı konusunda hemfikirler. Altı ayda başörtüsünü tümüyle ortadan kaldırmak bir yana partinin söz verdiği şekilde parancı'yi yok etmesi on yıllar aldı. Orta Asya sokaklarında başörtüsünün az rastlanır hale gelmesi 1950-60'ları buldu. Özbekistan 1991'de SSCB'den ayrılınca hiçbir resmi özendirme olmamasına rağmen başörtüsü ulusal bağımsızlığın sembolü olarak hızla yeniden yaygınlaştı.⁴⁶

Teori ve Pratik

Bolşeviklerin dini demokrasi konusundaki bu sicili karşısında, sağcı eleştirmenler, aslında Lenin'in sadece zaman kazanmaya çalıştığını, Sovyet iktidarı zayıfken gerçek amaçlarını sakladığını ve saldırıya geçmek için uygun anı beklediğini iddia ederler. Oysa Lenin'in dev-

rimden önce ve devrimden sonraki ilk yıllarda bu konuda yazdıkları ve politik pratiği tutarlılık gösterir. Komünist partiler bu gelenekten ancak 1920'lerin ortalarından itibaren, karşı devrim yerleştikçe kopmaya başladılar ve 1920'lerin sonunda Leninizm'e kesin olarak sırt çevirdiler.

Bolşevikler dini azınlıkları Sovyet iktidarını desteklemek için kandırmaya çalışıyor olsalardı iç savaş bittikten sonra dini okulları ve şeriat mahkemelerini kabul etmezlerdi. Paralel hukuk ve eğitim sistemleri oluşturmak merkezi devlet aygıtının kaynaklarını ciddi bir şekilde zorluyordu. Bolşeviklerin pozitif ayrımcılık programı çerçevesinde istihdamda yerli halklara öncelik vermek, Kiril alfabesini kaldırmak, Rus sömürgecileri başka yere yerleştirmek, fabrikaları uzak bölgelere taşımak gibi önlemlerin de maliyeti yüksekti. Bolşeviklerin dini inançları olan herkesi baskı altında tutmak gibi gizli bir hedefi olsaydı 1918'den itibaren dini pasifistleri askerlik hizmetinden muaf tutmazlardı.

Bu demek değildir ki Bolşevikler arasında dine nasıl yaklaşmak gerektiği konusunda tartışmalar yaşanmadı. Bu konu ulusal sorun tartışmalarıyla yakından ilişkiliydi. Çok sayıda Bolşevik ki aralarında liderliğin parçası olanlar da vardı, Lenin ve Troçki'nin politikalarıyla anlaşmıyorlardı yine de bu ikisinin fikirleri devrim sonrasında ilk yıllarında baskındı. Farklı düşünenler, ezenin milliyetçiliği ile ezilenin milliyetçiliğini, ezenin dini ile ezilenin dinini aynı kefeye koyuyorlardı. Onlara

göre bütün dinler düşmandı. Lenin, ulusal ve dini haklara karşı bu soyut muhalefetin yeniden dirilen Rus şovenizmiyle tencere kapak olacağını öngörüyordu.

Görüş ayrılığı Lenin ve Stalin arasındaki ulusal sorun tartışması ile doruğa çıktı. Anlaşmazlık temel siyasi ilkeler üzerineydi⁴⁷ ve Haziran 1923'te Moskova'da çevre cumhuriyetlerin önde gelen Bolşevikleriyle yapılan kapalı bir toplantıda uzun uzadıya tartışıldı. Din, özellikle de İslam bu tartışmanın merkezine oturdu. Stalin'in tutumunun bayraktarlığını yapan Ordzhonikidze'yi destekleyen aşırı solcular, biryandan Lenin'in ulusal politikalarına saldırırken diğer yandan partinin dine "liberal" yaklaşımını eleştirdiler. Örneğin Kırım Tatarı olan Firdyevs, Türkistan lideri Khodzhanov'un Orta Asya'da Cedidlerle beraber "yaşayan bir cami" kurmak hakkındaki konuşmasına saldırdı. Firdyevs ayrıca Bolşeviklerin doğudaki Komünist yetkililerin yerel dilleri öğrenmesi konusundaki ısrarını, ulusal çoğunluğa yani Ruslara karşı "yeni bir baskı" olarak nitelendirdi.⁴⁸

Khodzhanov'un konuşması onun da, partinin ulusal sorun konusundaki siyasetini ilkesel bir tutumdan çok "dışa dönük politik bir manevra" olarak gören anlayışın etkisi altında olduğunu gösteriyor. Toplantının stenografik kaydı Troçki'nin derhal araya girerek bu konuda onu düzelttiğini ortaya koyuyor. Khodzhanov'un Türkistan'daki din politikaları hakkında söyledikleri yine de partinin Lenin'in taktiklerini hayata geçirme çabalarını yansıtıyor:

“Cedid liberallerinin de yardımıyla ‘yaşayan bir cami’ ortaya çıkıyor. Rubban unsurlarla yani ulema ile somut mücadele, kadılık (İslami yargıç) kurumunu uygulamaya koyma mücadelesinde ifadesini bulmalı. Cedidlerimiz kadıların ulemadan değil liberallerden olmasını garanti altına almaya yardım etmeliler. Fergana’daki Kırgız halkı arasında ‘resmi halk kadılığı’ kurumunu yerleştirmemiz gerekiyor. Bunun anlamı da, daha solcu unsurlara bel bağlama siyasetinin kazanmasıdır. Diğer bir sorun da vakıf mallarının yönetimiyle ilgili. Bu konularda partili olmayan aydınlar arasındaki sol unsurlarla, liberallerle ittifak kurmaya ihtiyacımız var.”⁴⁹

Azerbaycan’dan Akhundov da benzer şekilde, muhafazakar İslamcı seçkinlerin saygınlığını azaltacak bir kampanyadan söz ediyordu. ‘Az çok liberal olan Mollalar’ ikna edilerek, Ramazan’da yapılan bağışların dini hiyerarşi yerine açlık çeken Doğu halklarına aktarılması için Müslümanlara çağrı yapmaları sağlanabilirdi. Azerbaycanlı Komünistler bu şekilde Khodzhanov’un ‘yaşayan camisini’ geleneksel İslami liderlerin denetiminden koparmayı umuyorlardı.”⁵⁰

Çeçenistan’dan Elderkhanov ise tam tersine dini ve ulusal hassasiyetleri rencide etmenin kötü sonuçlarına dikkat çekiyordu:

“İşçilere iç bulandıracak kadar tatlı konuşmalar yapıp gülümserken, mollaların sakallarını çekmek ve süngü zoruyla vergi toplamak -bu yolla hedeflenenin sadece yüzde 5 veya 6’sı toplanabildi- aşırı askeri

*yöntemler barışçıl yerel halkı mağdur ederken çeteler dağlara kaçtı. Bütün bunlar sadece ve sadece Sovyet iktidarına karşı düşmanlık yarattı.*⁵¹

Bugün soldaki bazıları, sağdan gelen eleştirilere katılarak Bolşeviklerin ulusal ve dini duygulara fazla taviz verdiklerini, iç savaşın baskısı altında Marksist ilkelerden geri adım attıklarını öne sürüyorlar.⁵²

Tarih, Lenin ve Troçki'nin yaptığıının bu olmadığını açıkça gösteriyor. Onlara karşı çıkan Bolşevikler bu tartışmalarda Stalin'in yanında yer aldılar. Daha da önemlisi Bolşeviklerin hemfikir olmadıkları insanların geçici desteğine ihtiyaçları olduğu için ilkelerinden taviz verdikleri şeklindeki kolaycı açıklama aslında herhangi bir birleşik cephe olasılığını yok sayıyor. Birleşik cephe de devrimciler, müttefikleriyle olan daha geniş fikir ayrılıklarına rağmen, somut bir konuda ortak mücadele etmeyi kabul ederler ve bunu yaparken de politik ve örgütsel bağımsızlıklarını korurlar. Marksist ilkelerden vazgeçerim korkusuyla, sadece kendisiyle anlaşılanlarla birleşik cephe kurma fikri anaokulu materyalizmidir.⁵³

Bolşeviklerin ulusal hakları desteklemesi genel bir ayrılıkçılık anlamına gelmiyordu. Lenin, farklı uluslardan işçilerin kendi egemen sınıflarına karşı mücadelede birleşmesini sağlamak için politikaların somut duruma göre oluşturulması gerektiğine vurgu yapıyordu. Lenin, ulusal sorun hakkındaki yazılarında dine fazla yer vermez. Çünkü dini özgürlüğün Çarlık dönemindeki ulusal hareketlerin vazgeçilmez talebi olduğu aşikardır.⁵⁴

Lenin'in pozisyonunu özetlemek gerekirse: Bütün baskılara karşı, dini inanç temelinde mücadele etmek mi? Tabii ki evet. Herhangi bir dini gelişim ve genelde 'dini kültür' için bir mücadele mi? Tabii ki hayır.⁵⁵ Marksistlerin dini özgürlük taleplerini aktif olarak savunup savunmayacakları soyut sloganlara⁵⁶ değil, somut koşullara bağlıdır. Bolşeviklerin şeriat hukukuna alan tanınması, İslami muhafazakarlığa meydan okumanın ancak büyük Rus şovenisti politikalarından kopmak, böylelikle dini seçkinlerin bütün sınıfları cami etrafında birleştirme gücünü zayıflatmak ve dolayısıyla Müslüman toplumlardaki sınıf ayrımlarının yüzeye çıkmasının yolunu açmakla mümkün olacağı fikrini yansıtır.

Moskova'daki Bolşevik liderliğin savunduğu politikalarla, Ruslar arasında Rus şovenizminin ve yerli aktivistler arasında aşırı solculuğun yaygın etkilerinin sürekli sorun yarattığı uzak bölgelerdeki deneyimsiz kadroların davranışları arasında sık sık farklılıklar yaşanıyordu.⁵⁷

Mollaların sakallarını çekmek de Sovyet mahkemelerinin alkol alan erkekleri cezalandırması kadar Moskova'nın politikalarının reddi anlamına geliyordu. Ancak dini özgürlük, küçük yobaz gruplarının her istediklerini din adına yapabilecekleri anlamına gelmiyordu. Şeriat yasalarının daha aşırı yorumlarına sınırlandırmalar getirildi. Zhenodel kadınları, tecrit haldeki Müslüman cemaatlerdeki korkunç cinsiyetçilikle mücadele çabalarının bedelini hayatlarıyla ödediler.

Bolşevik liderler Zinovyev ve Radek, Eylül 1920'de

yapılan Doğu Halkları Bakü Kongresi sırasında Batı emperyalizmine karşı “kutsal savaş” (Gaza) çağrısında bulundular. Bunun fırsatçılık olup olmadığına karar vermek için o andaki politik koşulları göz önüne almak gerekir. Bolşevik Parti o dönemde güçlü bir aşırı solculuk akımından ve eski sömürgelerdeki şovenist sızmalardan dolayı sorun yaşıyordu. Aynı zamanda liderlik, milyonların anladığı bir dille konuşmaya çalışıyordu. Eğer insanları Sovyet iktidarı için savaşmaya ve ölmeye teşvik ediyorsan ve birçoğunun savaşmayı ve ölmeyi dini bir karar olarak göreceğini biliyorsan, bu savaşın bu insanlar için kısmen de olsa dini bir savaş olacağını inkar etmenin fazla anlamı yoktur. Zinovyev ve Radek aynı zamanda ısrarla bu savaşın bir sınıf savaşı da olduğunu ve gerici mollalara karşı mücadeleyi de içereceğini defalarca söylediler:

“Kutsal savaş çağrısını hükümetlerinizden sıkça duydunuz. Peygamberin yeşil bayrağı altında yürüdüünüz. Ancak bütün o kutsal savaşlar sabteydi, çünkü bu savaşlar sadece kendi çıkarları peşinde koşan yöneticilerinize hizmet ederken siz köylüler ve işçiler yine kölelik ve sefalet içinde kaldınız... Biz, sizi kendi refahınız, kendi özgürlüğünüz ve kendi yaşamınız için kutsal bir savaşa çağırıyoruz.”⁵⁸

Nitekim muhafazakar Müslümanlar Sovyet rejimine saldıran karşı-devrimci güçlere katıldıklarında merhamet görmediler. İmam Necmettin Godsinsky Eylül 1920’de Dağıstan’da Bolşeviklere karşı bir ayaklanmaya önderlik

etti. Godsinsky'nin görüşleri selefi Uzun Hacı tarafından şöyle özetlenmişti: "Mühendis, öğrenci ve genel olarak soldan sağa doğru yazan (Latin veya Kiril alfabesi kullanan) herkesi asmak için bir ip örüyorum." Ayaklanma ancak ciddi şekilde kan dökülerek Godsinsky'nin 1925'te yakalanmasıyla bastırıldı.⁵⁹

Sonuç

Lenin ve Troçki döneminde Bolşevik liderlik, devrimci partinin eylemde değil ama sözlerinde ateist, devletin de din karşıtı değil dinsiz olması gerektiği yönündeki Marksist anlayışa sadık kaldılar. Dini cemaatlere geniş özgürlükler tanınırken Çarlığın dini, eski egemen sınıfla olan güçlü bağlarından dolayı sınırlandırıldı. Müslümanlar dahil dini inancı olup da kendilerini devrimci olarak görenler Bolşevik saflara kabul edildiler. Komünist olmadığı halde devrimi destekleyen dindarlar devlet aygıtı içinde önemli mevkilere geldiler. Önemli Müslüman örgütlerin bazıları ya tamamen Komünist partilere katıldılar ya da devrimi savunmak için Bolşeviklerle ele verdi.

Müslümanların dini özgürlük talepleri, ulusal hak talepleriyle iç içe geçmişti. Bolşevikler bu haklar için, hem Çarcı ve Rus sömürgecilere karşı hem de aşırı solcu Komünistlere karşı Müslümanlarla birlikte mücadele ettiler. Bu haklar uğruna verilen mücadele ve bu hakların kazanılması devrimin bir parçasıydı, yoksa bunlar dindarlara saldırmak için uygun anı kollayan din karşıtı bir

rejimin tavizleri değildi. Bu haklara karşı saldırılar eski düzen taraftarı Rus şovenistlerinin saflarından doğdu. Bunların çoğu asker kökenliydi, iç savaştan sonra devlet aygıtına girdiler ve giderek Stalin'i karşı devrimin lideri olarak benimsediler. Diğer yandan Bolşeviklerin kendi içlerindeki, Lenin'in yaklaşımlarını reddeden, ulusal ve dini haklar söylemlerinden nefret eden kuvvetli aşırı solcu akımlar da bu unsurlara yardımcı oldular. (Bu yoldaşların çoğu da Stalin döneminde imha edildi.)

İslami tesettür Lenin dönemindeki Bolşevikler için sorun değildi. Başörtüsüne karşı yaygın saldırı 1927'de Rus şovenistleri ve Stalinistler tarafından başlatıldı ki bu adım birkaç yıl sonraki zorunlu kolektifleştirme felaketinin korkutucu bir habercisiydi. Kadınların başını zorla açmak Leninizm'i tepetaklak eden Stalinist bir politikaydı.

Sonuç olarak bugün Avrupa'da Müslüman kadınların örtünme hakkını savunurken; Irak, Filistin ve Afganistan işgallerine karşı Müslümanlarla birlikte yürürken, Müslümanların işgale karşı güç kullanarak direnme hakkını savunurken ve Respect gibi birleşik cephe koalisyonlarında sol kanat Müslümanlar ile güç birliği yaparken sosyalistler, Lenin ve Troçki'ye uzanan bir geleneği devam ettiriyorlar.

Dipnotlar:

- 1 Temmuz olaylarının ertesinde Yasmin Alibhai Brown 'kendinden nefret eden sapıkların', 'taşeron İslamcı faşistlerin' ve 'deli gözlü katillerin' 'saf, riyakar şeytanlığından' bahsediyordu. (Let Us Not Grace these Bombers with a Cause, Independent, 11 July 2005). Polly Toynbee de SWP'yi 'ilkel İslamcı aşırılıkçılarla aynı yolda olmakla' suçladı. (In the Name of God, Guardian, 22 July 2005); Nick Cohen liberal solun "psikopat aşırı sağın yol arkadaşı haline geldiğini" yazdı, (I still fight oppression, Observer, 7 August 2005.)
- 2 Marxists and Religion: Yesterday and Today, International Viewpoint, Mart 2005, ayrıca bkz. <http://www.zmag.org>
- 3 SWP tarafından Londra'da düzenlenen Marxism 2004 etkinliğinde 'The Middle East Through the Mirror of Marxism' toplantısı, Temmuz 2004. Achcar bu toplantıda, Hıristiyanlık ve İslam'ın kökenlerinin tamamen farklı olduğunu, birisinin baskıya maruz kalan bir hizip olarak doğarken diğersinin hızla büyük bir imparatorluğun yöneticisine dönüştüğünü bu nedenle de Kuran'ın solcu yorumlara kapalı olduğunu öne sürdü. Achcar şöyle devam etti: "İçeriğine radikal sol bir yorum getirmekte gerçekten çok zorlanırsınız. Bu yüzden de Allah'ın sınıfları yarattığını sosyal sınıfların doğal ve aşılabilir olduğunu söylerler. Kadın sorunundan bahsetmeme bile gerek yok... çok gerici sonuçlara yol açıyor" dedi. Oysaki İslam'a Marksist bir yaklaşım Kuran gibi metinlerden değil, toplumdaki maddi gelişmelerden yola çıkmalıdır.
- 4 Building on the Success of the London ESF, IST Discussion Bulletin, January 2005.
- 5 V.I. Lenin (1909) Socialism and Religion (1905). Lenin'in bu metinde belirtilen bütün makaleleri için bkz. www.marksist.org/archive/lenin
- 6 K.Marx (1843) Contribution to the Critique of Hegel's Philosophy of Right, bkz www.marxist.org
- 7 Lenin (1909) The Attitude of the Workers' Party to Religion
- 8 L.Trotsky (Harmondsworth, 1984), My Life, ch.6
- 9 T. Cliff (London 1986) 'Lenin vol. 1: Building the Party', s.84-86
- 10 Age, s.157-158
- 11 W. Husband (Illinois, 2000) Godless Communists: Atheism and Society in Soviet Russia 1917- 1932, s.54-57
- 12 P. Steeves (New Jersey, 1991) Keeping the Faiths: Religion and Ideology in the Soviet Union, s.85-86. Protestan Evangelist hareketi geliştiren bütün bu faaliyetler Stalin'in iktidarını sağlamlaştırmasıyla Nisan 1929'da yasaklandı.

- 13 Brock P. ve Socknat T. P. (ed), (Toronto, 1999) Challenge to Mars: Essays on Pacifism from 1918 to 1945 içinde Russian Baptists and the Military Question, 1918-1929, s.21-40.
- 14 Alıntı yapan Steeves P. age
- 15 W. Husband, age, s.58-59.
- 16 W. Husband, age, s. 59-66. Dini Dernekler Yasası'nın 17. maddesine göre: 'Dini derneklerin şu faaliyetlerde bulunması yasaklanmıştır: a) yardımlaşma fonlarının oluşturulması, kooperatifler, sınai birimlerinin kurulması ve genel olarak ellerinde bulunan malvarlıkların dini ihtiyaçların giderilmesi dışındaki herhangi bir hedefe yönelik kullanımı,b) üyelerine maddi yardımda bulunmak, c) çocuklar, gençler, kadınlar için özel ibadetler veya başka toplantılar örgütlemek veya İncil, edebiyat, el sanatları, meslek veya dini eğitim toplantıları, grupları, çevreleri örgütlemek, geziler ve çocuk bahçeleri düzenlemek, kütüphane ve okuma odaları, sanatoryum ve tıbbi klinikler açmak. . .
- 17 A. Bennigsen ve C. Lemerrier-Quellejay (London, 1967) Islam in the Soviet Union, s.78., R. Pipes (New York, 1954) The Formation of the Soviet Union, s.77.
- 18 D.J. Raleigh (ed), (Pittsburg, 2001), Provincial Landscapes: Local Dimensions of Soviet Power, 1917-1953 içinde D.T. Northrop, Hujum: Unveiling Campaigns and Local Responses in Uzbekistan, 1927, s.125-145
- 19 A. Khaleed (Berkeley, 1998) The Politics of Muslim Cultural Reform: Jadidism in Central Asia.
- 20 R.G. Suny ve T. Martin (ed), (Oxford, 2001) A State of Nations: Empire and Nation-Making in the Age of Lenin and Stalin içinde, A. Khaleed, Nationalizing the Revolution in Central Asia: The Transformation of Jadidism, 1917-1920
- 21 J. Smith, The Bolsheviks and the National Question, 1917-1923, (London 1999), s. 131
- 22 F.M. Mukhametshii Musul'mane Rossii, (Moscow, 2001), s.48-49
- 23 A. Khaleed, age, bu çalışmadan bahseder. Irina Lester'a tam metni British Library'den bulup çıkardığı için müteşekkirim.
- 24 Ayrıntı için bkz. International Socialism 94, (Spring 2002) The Seeds of National Liberation, s.115-142. Ayrıca bkz. benim Svobodnaya Mysl'-XXI, no 7, (2004) Levye i prava malykh narodov, veya www.post-industrial.net
- 25 A. Avtorkhanov, Imperia Kremliya, (Vilnius, 1988), s.99
- 26 A. Park Bolshevism in Turkestan, 1917-1927, (New York, 1957), s.214
- 27 Bu ve önceki paragrafin alındığı kaynak A. Park, age, s.229-234; F.M.

- Mukhametshii, age, s.45-48, V.O. Bobrovnikov Musul'mane Severnogo Kavkaza (Moscow, 2002), s.217-234, D.T. Northrop, Veiled Empire: Gender and Power in Soviet Central Asia (New York, 2004), s.77-78, 274-275, G. Massell, The Surrogate Proletariat: Moslem Women and Revolutionary Strategies in Soviet Central Asia: 1919-1927 (Princeton, 1974), s.202-203.
- 28 M. Bennigsen Broxup (ed) The North Caucasus Barrier: The Russian Advance Towards the Muslim World, (London, 1992) s.7; M. Bennigsen Broxup, Russia and the North Caucasus; T. Martin The Affirmative Action Empire: Nations and Nationalism in the Soviet Union, 1923-1929, (New York, 2001), s.130; A.Park, age, s. 242-243.
- 29 G. Massell, age; A Bennigsen ve S Wimbush, Muslim National Communism in the Soviet Union: A Revolutionary Strategy for the Colonial World (Chicago, 1979); A Khaleed, The Politics . . . , age.
- 30 A. Bennigsen ve S. Wimbush, age, s.222-223; V.O. Bobrovnikov, age, s.218; M. Bennigsen Broxup, age, s.6; A. Avtorkhanov, age, s.99.
- 31 Erken Bolşevik dönem hakkındaki eserlerin çoğunda ve Bolşevik eserlerin de çoğunda 'Müslüman' sözcüğünün bir dini inancı tanımlamaktan çok ulus ya da coğrafyayı belirtmek için kullanıldığını not etmek önemlidir: Troçki bile 'Müslüman milliyetçiliği'nden bahsetmektedir. (Vospitanie molodezhi i natsional'nyi vopros, Pravda, 1 Mayıs 1923). Bu hem zamanın kavramlarını hem de Orta Asya'da ulus devletlerin yeni oluşlarını yansıtmaktadır. Bennigsen ve Wimbush'un, age, eserleri bu karışıklıktan ciddi ölçüde etkilenmiştir.
- 32 Mir-Said Sultan Galiev, The Tartars and the October Revolution ve The Methods of Antireligious Propaganda Among Muslims (1921), her ikisi de A. Bennigsen ve S. Wimbush, age, içinde yeniden basıldı, s.138-157. Rusya'nın Müslüman bölgelerinden Sultan Galiev gibi çok parlak bazı komünist liderler çıktı. Bir öğretmenin oğlu olan Galiev, Kasım 1917'de 23 yaşındayken Bolşeviklere katıldı. Birkaç ay sonra Müslüman Komiserliği'nin başına geldi. Üretken bir yazar ve başarılı bir hatipti. Bizler bugün Üçüncü Dünya ülkelerindeki ulusal kurtuluş hareketlerinin kendilerini 'sosyalist' ya da 'Marksist' diye adlandırmalarına alıştık: Sultan Galiev bu fikirlerin entelektüel babasıdır. (Örneğin Cezayirli Ahmed Bin Bella ondan alıntı yapmayı çok sever.) Sultan Galiev doğudaki ulusal kurtuluş hareketlerinin doğası gereği anti-emperyalist, sosyalist ve devrimci olduğunu öne sürdü. Onun Marksizm, milliyetçilik ve İslam'ı birleştirdiği fikirlerinin Bolşevizm'den önemli bir kopuş olduğuna şüphe yok, ancak bu fikirler özel koşullar altında ve Rus Devrimi'nin yenilgisinin bir sonucu olarak ortaya çıktı.

- Galiev yükselen Stalinist bürokrasinin ilk önde gelen kurbanıydı.
- 33 L. Trotsky, *Tasks of Communist Education, Problems of Everyday Life* (New York, 1994) içinde, s.118; A. Avtorkhanov, *age*, s.102; D. Northrop, *Hujum...*, *age*.
- 34 A. Khaleed, *The Politics...*, *age*, s.288.
- 35 Alıntı yapan H. Carrère d'Encausse, *The Great Challenge: Nationalities and the Bolshevik State, 1917- 1930* (New York, 1992), s.183. Bennigsen ve Lemercier-Quelquejay 'Sovyet hükümeti merkezde her türlü politik inançtan Müslümanları çekmek için gayret göstermiş olsa da, çevre bölgelerde hiç de böyle olmadı' diyor. *Islam in the Soviet Union*, *age*, s.83.
- 36 A. Park, *age*, s.209.
- 37 *Age*, s.242; G Massell, *age*, s.196-198, 258-259.
- 38 D. Northrop, *Veiled Empire...*, *age*, s.78.
- 39 *Age*, s.80-81 (vurgu orijinalinde).
- 40 *Age*, s.81. Kadınların statüsünün yükseltilmesi için örtünmenin kaldırılmasını devrimden önce savunanlar Cedidci reformculardı.
- 41 D. Northrop, *Hujum...*, *age*, s.129 ve dipnot 11.
- 42 G. Massell, *age*, s.227-228.
- 43 *Age*, s.165-171.
- 44 Rusya'da kadının kurtuluşu konusundaki en önemli tarihçilerden biri olan Richard Stites hücum'u Stalin'in 'cinsel Termidor'u olarak görememesi çok yazık. R. Stites, *The Women's Liberation Movement in Russia: Feminism, Nihilism and Bolshevism 1860-1930* (Princeton, 1978), s.340.
- 45 G. Massell, *age*, s.275-284; D. Northrop, *Hujum...*, *age*.
- 46 D. Northrop'a göre: 'Hücum'un başörtüsünü hedef alması bir bakıma örtünmenin cazibesini güçlendirmekle kaldı; kısa vadede başörtülü kadınların sayısını arttırmaya yaradı...' *age*, s.145.
- 47 Bunu ayrıntılı olarak *International Socialism 94*'te açıkladım, *age*.
- 48 *Tainy Natsional'noi Politiki TsK RKP: Stenograficheskii Otchet Sekret-nogo IV Soveshchaniia TsK RKP, 1923g* (Moscow, 1992), s.256-257.
- 49 *Age*, s.113. Zinoviev dört günlük konferansın son konuşmasında Khodzhanov'un konuşmasını övdü. (s.223).
- 50 *Age*, s.162-163.
- 51 *Age*, s.197.
- 52 Bkz, örneğin, Hannah Sell'in makalesi *Islam and Socialism, Socialist Today issue 87* (October 2004) içinde, veya G. Byrne'in son derece zayıf makaleleri *Solidarity, issues 46, 47, 48 ve 50* (2004) içinde.
- 53 'Uzlaşmaya karşı duyulan bu görünüşte devrimci korkunun arkasın-

- da aslında politik pasiflik... ciddi bir politik mücadele yanılması yatmaktadır'-L. Trotsky, On the United Front, The First Five Years of the Communist International, volume 2 (New York, 1974), s.96.
- 54 Örneğin Lenin Polonyalı köylülerin 'ulus, din, "Polonya" toprakları için mücadelesi'nden (Critical Remarks on the National Question, 1913) ve erken kapitalizmin 'tüm eski, ortaçağa ait, kast, bölge, küçük ulus, din ve diğer bariyerleri' süpürerek toprakları ulus devletler içinde birleştirmesinden söz eder (The Rights of Nations to Self-Determination, 1914). Troçki 'Müslüman milliyetçiliği'nden bahsetmektedir (bkz. dipnot 31).
- 55 Bkz. Lenin, Critical Remarks on the National Question.
- 56 Bkz. örneğin, dini okullar üzerine tartışma, Nick Grant ve Ger Francis arasında SWP'nin Pre-Conference Discussion Bulletins, no 2 ve 3, 2005.
- 57 Bkz. dipnot 35.
- 58 Manifesto of the Congress to the Peoples of the East, Baku: Congress of the Peoples of the East (New Park Publications, 1977) içinde, s.172. Kongre her türlü problemle kuşatılmıştı ancak burada ayrıntıya girmemiz olanaksız. 1922'de Komünist Enternasyonal'in 4. Kongresi, 2. Kongre'de kabul edilen politikalarını değiştirdi ve emperyalizme karşı Panislamcılık ile geçici ittifakları kabul etti -E.H. Carr, The Bolshevik Revolution 1917-1923, volume 3 (Harmondsworth, 1971), s.476.
- 59 M Bennigsen Broxup, The Last Ghazawat: The 1920-1921 Uprising, Bennigsen Broxup (ed), The North Caucasus Barrier, age, içinde, s.112-145. Bennigsen Broxup'a göre yerel Bolşeviklerin aşırı sol politikaları Gotsinskii ayaklanmasına desteği arttırdı.

BOLŞEVİKLER VE İSLAM

DAVE CROUCH

sosyalist işçi'nin özel ekidir